

3. Мироненко Г. В. Час віртуального життя: *монографія*. Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. Київ: Імекс-ЛТД, 2015. 134 с.

4. Петрунко О. В. Діти і медіа: соціалізація в агресивному медіа середовищі: *монографія*. Полтава: ТОВ НВП «Укрпромторгсервіс», 2010. С. 34-37.

5. Семеняко Ю. Б. Вікові особливості сприймання дітьми дошкільного віку медіапродукції. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки: зб. наук. праць*. Бердянськ: БДПУ, 2018. Вип. 3. С. 114- 120.

Федорчук Олена Іванівна, м. Київ

ORCID 0000-0001-8942-7008

РОЛЬ СІМ'Ї В ПРИВЛАСНЕННІ ДИТИНОЮ БАЗОВИХ ЦІННОСТЕЙ СПІВЖИТТЯ

Проблема привласнення цінностей дітьми стоїть у ряді пріоритетних завдань виховання. Соціально значимі цінності допомагають дошкільнику орієнтуватись в комунікації із соціальною реальністю та є складовими цієї комунікації. Результати цільових спостережень дозволяють стверджувати, що цінності прищеплюються дитині саме у сім'ї шляхом прийняття, переживання та осмислення в поведінці реальних цінностей близьких дорослих і збагачення їх власним досвідом.

Ключові слова: сім'я, базові цінності співжиття, суб'єкт-суб'єктні взаємини, наслідування, сімейна гра, морально-духовні орієнтири

The problem of assigning values to children is one of the priorities of education. Socially significant values help the preschooler to navigate communication with social reality and are integral to this communication. The results of the targeted observations suggest that values are imparted to the child in the family by accepting, experiencing and comprehending the real values of close adults and enriching them with their own experiences.

Keywords: family, basic values of cohabitation, subject-subject relations, imitation, family play, moral and spiritual orientations.

Психолого-педагогічною наукою визначено провідні базові новоутворення особистості, які обумовлюють її якості і властивості, виявлено розмаїття її форм як специфічних особливостей конкретної особистості, її індивідуальних потреб і здібностей. Підтверджено, що оптимальна система базового рівня психіки дитини обумовлена в широкому розумінні умовами життя і виховання. В старшому дошкільному віці провідну роль відіграє позаситуативне спілкування дитини з дорослим, де предметом обговорення стають базові цінності: добро, краса, дружба, чесність.

Привласнені цінності виконують функцію регуляції поведінки, а відтак

виступають чинником виміру соціальної дії особистості. Саме на кінець старшого дошкільного віку вперше з'являється така здатність саморегуляції у виборі способу дії дитини у нерегульованих дорослим умовах. При цьому у своєму виборі дошкільнята схиляються в бік прагматичних смислів на противагу альтруїстичним. Альтруїстичне спілкування в цьому віці потребує партнера-дорослого, який крок за кроком допомагатиме дитині оволодівати здатністю стримувати свої егоїстичні мотиви і схилитись до самообмеження. Вирішальну роль тут відіграють довірливі гармонійні суб'єкт-суб'єктні взаємини дитини з близькими дорослими, які вибудовують розвивальне середовище, визначаючи приналежні дитині сфери: іграшки, саму гру, улюблені заняття, предмети одягу і власну територію, а головне – право вибору дитиною сфери і способу активності і суб'єктності. Найдієвішими такі взаємини можливі саме в родинному колі з близькими дорослими.

Будь-які цінності формуються і затверджуються в житті у прямій залежності від соціальних, політичних, економічних відносин в суспільстві, які певним чином впливають на розвиток системи освіти та виховання. Проте існує ряд цінностей, які ми називаємо базовими соціально значущими цінностями. Істина, честь, мудрість, свобода, сім'я, любов – сила впливу цих цінностей у тому, що вони виступають для людини морально-духовними орієнтирами, спрямовують життя людей на доброчинність протягом багатьох століть, складають основу системи цінностей українського народу, основу загальнолюдського ідеалу особистості. Його змістовне наповнення окреслюється способом життєдіяльності людини за законами добра, краси, дружби, любові. У кожної дитини свій шлях сходження до привласнення цінностей, який позначається чинниками, що створюють індивідуальність. Додатковими чинниками тут виступає наслідування близькому дорослому та доступність самої життєвої ситуації для осмислення дитиною. Саме тому дитина наповнює своє Я образами поведінки в різних життєвих ситуаціях. Батькам важливо знати це і серйозно замислюватись над тим прикладом, який вони демонструють своїй дитині

Л. С. Виготський розглядав наслідування як основне «джерело виникнення всіх специфічно людських властивостей свідомості», як будь-яку діяльність, що виконується дитиною не самостійно, а в співпраці з дорослим або ж іншою дитиною. У своїй культурно-історичній теорії вчений зазначав, що розвиток особистості це процес виникнення принципово нових психологічних якісних новоутворень, що можливе лише в результаті активної взаємодії дитини з духовно-культурним середовищем, іншими людьми та власної цілеспрямованої активної діяльності. Для дитини таким носієм та зберігачем загальнолюдських цінностей є сім'я [1, с. 14].

С. Д. Максименко зазначає, що наслідування стає важливою природженою якістю, що сприяє становленню взаємодії дитини з близькими дорослими: так починається період накопичення соціальності, вростання в культуру, створення її внутрішнього світу [2, с. 24].

Структура людських цінностей формується не на основі вроджених і підсвідомих внутрішніх тенденцій, а на ґрунті свідомого, осмисленого відображення зовнішньої дійсності. Відбувається свідомо інтелектуальна робота суб'єкта по відображенню оточуючого світу, а не розгортання внутрішніх потенцій. Засвоєний в процесі щирого і переконливого спілкування близької людини спілкування в колі сім'ї досвід співжиття та співіснування включає перші базові соціально значимі цінності.

Соціальна ситуація розвитку є провідним чинником у так званій соціальній школі життя дитини в перші роки життя, яку облаштовують близькі дорослі в сімейному колі. Створюючи умови для розкриття потенційних можливостей дитини, дорослі в своїх виховних впливах мають керуватись базовими цінностями співжиття. На першому етапі свого пізнання навколишнього світу дитина обмежена лише його спогляданням. Досвід цих картинок співжиття з близькими дорослими і стають згодом предметом перших кроків осмислення, коли настає період пізнавального потягу – «Що?», «Як?», «Чому це?». Питання адресовані цим же дорослим, чії дії і вчинки притягують увагу дитини.

Цільові спостереження дають підстави підтвердити, що сучасні батьки у взаєминах з дитиною обмежуються констатацією-оцінкою ситуації, яка зацікавивши малюка – у форматі «добре, гарно, правильно чи навпаки». Сплеск самостійної активності дитини, прагнення свободи дій і рухів змушує дорослих до більш щільного спілкування з дитиною, систематичних роз'яснень своїх оцінних висловлювань. Водночас це період в житті дитини, коли прагнення свободи і самостійності мотивують сутички, конфліктні ситуації, перші агресивні реакції тощо (що включається у зміст кризи трьох років). Вагому частку в цьому процесі посідають ситуації несприйняття дитиною позиції дорослого, яке виражається в різних формах: пасивне «прийняття», спроба відстояти своє або ж емоційне протестування. Дорослі здебільшого реагують на таку поведінку дитини перш за все простим повторенням своєї позиції-оцінки, заспокоївши сплеск активності, що має вигляд демонстрації свого «авторитету», якому дитина має коритись.

Така поведінка батьків стає зрозумілою, коли проаналізуємо пріоритетні цінності у вихованні дитини, які мотивують відповідальну активність виховних впливів, складають основу батьківської установки у виборі виховної стратегії. За твердженням І. Д. Беха нормативна ціннісна регуляція утворюється у спеціально організованому спілкуванні з дорослими і первісно відсутнє в інших ситуаціях. При цьому регулюючу роль здатне виконувати лише альтруїстичне виховання [3, с. 25].

Оцінка альтруїстичної дії дитини в родинному колі відгукується не просто задоволенням, а й гордістю та особливою причетністю до близької авторитетної людини. Це слугує перехідним містком до вироблення ціннісної регуляції, шляхом до утворення моральних звичок особистості, зокрема важливим початком зародження відповідальності дитини за свої дії.

Самою доступною та найдієвішою школою цінностей для дитини дошкільного віку є спільна сімейна гра. Зауважимо, що саме в іграх діти здебільшого прагнуть відтворювати дії і поведінку дорослих, які в ролі партнерів по грі мають прекрасну можливість опосередковано впливати на

становлення моральних, естетичних і пізнавальних установок дитини, саморегуляції поведінки, адекватної самооцінки. Включаючись у партнерські стосунки з дитиною, дорослі мають можливість завуальовано корегувати розгортання сюжету, характер рольових дій. В процесі обігравання сюжетів і через ігрові дії партнерів відшліфовується культура бажань і потреб, прагнень в досягненні бажаного, смислозначення правил взаємодії.

Спільна гра дорослого і дитини з визначеними правилами дій учасників, які вмотивовані спільним бажанням грати в цю гру, є природною соціальною ситуацією взаємодії, де реально діють загальні норми соціальної моралі, соціальні уявлення щодо поведінки людей, яка є і бажаною і обов'язковою. Водночас включається і так звана особистісна моральність, як індивідуалізоване втілення в поведінку дитини цінностей соціальної поведінки. І саме емоційна вмотивованість дитини на спільну гру спонукає до згармонізованості цих двох «типів» моральної поведінки (дорослого і дитини). Варто додати, що такі сімейні ігри дають можливість зрозуміти і виробляти здатність зважати на особливості індивідуальних характерних ознак учасників взаємодії: коли грають молодші братик чи сестричка, старенька бабуся, дідусь, який має проблеми зору чи слуху тощо. Дорослі мають нагоду продемонструвати, як має узгоджуватись повага до партнера і дотримання правил гри; як співрадіти переможцю і підтримати потерпілого поразку. Важливим тут є для дорослих уважно відстежити помилкові дії дитини, зрозуміти причину її хибних кроків і обов'язково в спокійній формі індивідуально з дитиною проробити «роботу над помилками». Це має орієнтувати дитину на самовдосконалення, зміцнення самооцінки і самоствавлення. Досвід діалогу рівних суб'єктів: дитини та дорослого, є неоціненною школою для дошкільнят, можливо, навіть важливішою, ніж сама гра. І якщо в родинному колі такі спільні ігрові моменти стануть хорошою традицією, батьки серйозно поставляться до підбору самих ігор, вони і створять для дітей найкращу розвивальну ситуацію, в якій дитина в природних умовах буде мимовільно привласнювати базові ціннісні орієнтації співжиття: добро,

чесність, співчуття, емпатію, толерантність.

Аналіз спостережень дітей старшого дошкільного віку, що були отримані в процесі досліджень по темі «Специфіка становлення ціннісних орієнтацій старших дошкільників в умовах сім'ї» дав можливість охарактеризувати так зване ціннісне ядро особистості старшого дошкільника. Це вдалось зробити через виявлені особливості діяльності і поведінки: відношення до ситуації, до дорослого, до різних видів і способів діяльності, реакції на стосунки та особливості самооцінки дитини. Лише 12% з числа опитуваних дітей віддали перевагу спільній діяльності з близьким дорослим (зокрема, ігровій) – гра вдома, в родинному колі, проявивши при цьому виразно байдуже ставлення до ігор в дошкільному закладі. При цьому найбільш цінним для себе діти виділили наступне: можливість бути з сім'єю, разом в різних ситуаціях життя родини («Коли ми всі вдома, щось робимо разом. Я допомагаю, мені мама все дозволяє», «Ми з татом працюємо у майстерні, а потім граємо в шахи»), грати дружно, ділитись своїми іграшками («Люблю гратись з тим, хто не свариться, хто не жадний»), бажання спілкуватись.

Серед дітей, які були залучені до нашого дослідження виділяється частина старших дошкільників, яких достатньо свідомо приваблює пропонована дорослим діяльність. Батьки відмічають, що дитина надто рано почала віддавати перевагу спільним заняттям разом з дорослим: починаючи з ігор для всієї родини та спільних прогулянок на природі до повсякденних побутових справ, причому далеко не завжди цікавих і зручних, у порівнянні з улюбленими іграшками. Мабуть ціннісним було саме те, що «разом з рідним», а вже в процесі пробуджувався інтерес до самої справи, радість співпраці підсилювалась новими вміннями і гордістю участі в дорослій справі (ми з татом..., ми з мамою це зробили...). Як свідчать спостереження, ці діти легко переносять отриманий в родинному колі досвід співпраці з дорослими на поведінку в умовах дитячого садка – здатність приймати і діяти за правилами життєдіяльності в колективі, орієнтуючись на дорослого. Вони легко залишають свої справи і охоче слідує запрошенню вихователя чи психолога.

Діти достатньо впевнено відповідно до ситуації керуються отриманими дома ціннісними орієнтирами співжиття у більш розширеному соціальному оточенні. Досвід сімейної комунікації допомагає налагоджувати комунікацію з однолітками у групі дошкільного закладу. Діти з позитивним ігровим досвідом стають режисерами сюжетно- рольових ігор в групі та на ігровому майданчику.

Одним із секретів батьківської педагогіки є те, що дорослі не намагаються відгородити сина чи доньку від життєвих своїх турбот, а, навпаки, вбачають своє завдання в тому, щоб навчити дитину жити серед людей. З цих позицій вміло стимулюється бажана поведінка дитини доброзичливою порадою, ненав'язливою підказкою чи емоційно виразним попередженням небажаних проявів. Зрозуміло, що спрацьовують подібні виховні прийоми саме тому, що в сім'ї панує атмосфера відгуку на потреби рідних і близьких. Діти тут живуть одним життям з дорослими і тому природно досить рано залучаються до турбот близьких. Така внутрісімейна атмосфера і стиль взаємин вдома спонукають дитину здійснювати акти добра по відношенню до однолітків, проявляти готовність допомогти, здатність поспівчувати в скруті, порадіти успіху.

Якщо ж в родині не закріплюється тісний емоційно позитивний зв'язок дитина сприймає оточуючий світ насторожено. Обмаль уваги і турботи з боку дорослих до щоденних потреб дитини і стають причиною ніби непомітних затримок психічного розвитку, що згодом виростають в неготовність до шкільного учіння (недовіра до оточуючих, відсутність мотивації до продуктивної діяльності і навіть відчуття власної нікчемності).

Дуже важливо, щоб діти відображали у грі те, що ми хочемо бачити в майбутньому в їх власній поведінці. Дорослий має внести і новий зміст в творчу гру дітей. Постійна участь дитини в житті сім'ї, посвячення дитини в дорослі турботи і проблеми, шляхи їх розв'язання – ось найперше джерело сюжетів дитячої гри. Постійно розширюючи дитячий кругозір, виводячи в світ за межами сімейного оточення, привертаючи увагу до нових сторін людського життя, дорослі мають пам'ятати важливу мету: якомога ширше показати дитині

людину, її можливості, особливості праці в різних сферах, доступні тонкощі, відмінності, знаряддя праці, результат, його цінності.

В процесі аналізу отриманих даних окремо вирізнялась група старших дошкільників з достатнім рівнем комунікативно-мовленнєвих здібностей. Спостереження підтвердили, що у взаєминах з дорослими і з однолітками такі діти свідомо керуються такими значимими цінностями співжиття, як то: привітність, доброзичливість, готовністю відгукнутись, виявити співчуття, запропонувати допомогу, чесність, справедливість, які і виступають мотиваторами їх поведінки та оцінних висловлювань. Вони рідко стають учасниками конфліктних ситуацій, різних сутичок, з'ясування стосунків, прагнучи розрядити ситуацію на початку непорозуміння, виходячи з ситуації, сміливо і справедливо оцінюють перебіг подій при розв'язанні конфлікту з дорослими.

Секрет дошкільного дитинства в тому, що уявлення про добро і зло, честь і гідність, свої критерії краси, як основу людяності виникають і закріплюються у дитини через призму відповідних уявлень батьків. Слід зауважити, що група цих дітей увійшла у 20% родин, батьки яких мають собі за правило читати книжки своїм дітям.

Книга, а особливо години сімейного читання для дошкільнят є духовними уроками рідної материнської мови. Іван Франко писав: «Тисячі речей забудете, а тих хвиль, коли вам люба мама чи бабуса оповідала байки, не забудете до смерті». Саме в моменти, коли дорослий читає малюку казку чи просто оповідає формується духовна основа особистості.

Книга слугує особливому пізнанню оточуючої дійсності. Дитина вживається в сюжет подій, співпереживає і співдіє з героями, що є своєрідним способом активної участі дитини в дорослому житті. Показуючи дитині своє емоційне ставлення до героїв, до їх поведінкових реакцій дорослий впливає на її емоційну сферу, збагачуючи гаму дитячих почуттів, розвиваючи їх емоційну чуйність. Спільні емоційні переживання пробуджують внутрішню активність дитини, допомагають глибше осмислити та оцінити дійсність, її базові цінності,

які мають стати поштовхом до розуміння своїх власних вчинків. Це слугуватиме позитивним досвідом на шляху вироблення власних регуляторів поведінки.

Дорослі мають дбати про те, щоб книга щільно увійшла в дитяче життя. Це безцінний досвід для духовного саморозвитку дитини, для осмислення морально-етичних цінностей співжиття. Варто пам'ятати, що дитина сприймає твір спочатку серцем, а потім розумом: мислення аналізує те, що пережите емоційно, поглиблюючи ці переживання. Лише так твір впливає на особистість (За Г. Костюком). Разом з тим, як засвідчують наші спостереження, в сучасній сім'ї майже не використовується книга як виховний засіб. Дитині дуже пасивно прищеплюється інтерес до живої книги. Вечори сімейного читання ледь починають відроджуватись.

Висновки. Аналіз літературних джерел і результати власних цільових спостережень рамках природного експерименту дозволяють стверджувати, що цінності «прищеплюються» дитиною шляхом прийняття, переживання та осмислення в поведінці близьких дорослих їх реальних цінностей (віри, надії, любові, добра, краси) і збагачення власним досвідом реалізації цих цінностей в процесі життєдіяльності шляхом суб'єктної активності. Провідним у цьому процесі є саме емоційний компонент.

За розумінням того, що дитина, народившись, замовляє розвиток, має стояти усвідомлена відповідальність за створення умов для повноцінної реалізації особистісного потенціалу дитини. Мова йде про створення таких умов життя, поля діяльності і взаємин, які забезпечать оптимальну реалізацію загальнолюдських здібностей, власних сутнісних потреб і інтересів дитини. Необхідною умовою формування гармонійно розвинутої особистості є взаємодія ціннісної наповненості всіх трьох сфер буття дитини, смислового рівня самоствавлення, осмислення свого бажаного «Я». Це переконливо підтверджено в процесі наших соціальних досліджень, цільових спостережень за дітьми в дитячому садку і сім'ї. Життя підтвердило тісну залежність між гармонійним розвитком базових новоутворень особистості і рівнем

осмисленості старшими дошкільниками основних соціально значимих цінностей.

Цим обумовлюється актуальність розробки ефективних технологій психолого-педагогічного супроводу процесу реалізації особистісного потенціалу окремої особистості, збереження її індивідуальної своєрідності, самодостатності та самоактивності.

Одним з основних завдань фахового психолого-педагогічного супроводу батьківсько-дитячих стосунків є детальне роз'яснення сучасним молодим сім'ям розуміння того, що моделі людської поведінки дитина пізнає в сім'ї: через відношення до себе; стосунки між дорослими в родині; реакції дорослих на позитивні і негативні дитячі поведінкові прояви. Маємо змотивувати дорослих навчитись спостерігати за дитиною, помічаючи і відмічаючи т.зв. «знакові» нюанси її реакції на особливості соціального оточення, які і характеризують її Я. Це стане чудовим кроком до розуміння дитини з метою її пізнання і прийняття.

Формування і розвиток особистості відбувається насамперед у сприятливому дбайливому мікрокліматі сім'ї, пронизаному взаємодопомогою, внаслідок чого гарантується результативне оволодіння навичками і ролями, потрібними для існування в соціумі. В колі сім'ї закладаються основи моралі, формується початкова модель поведінки, норми культури. Внутрішній світ стає відкритим, проявляються індивідуальні якості дитини, реалізуються емоційні уподобання. Завдяки сім'ї дитина самостверджується, розкриває власну індивідуальність.

Список літератури

1. Максименко С. Д. Проблеми прогнозування психічного розвитку дитини. *Проблеми девіантної поведінки: історія, теорія, практика: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (25-27 листопада 2002)*. Київ: Міленіум, 2002. С. 3-29.

2. *Розвиток особистості в різних умовах соціалізації*: колективна монографія: за науковою редакцією професора Л. О. Калмикової, професора Г. О. Хомич. Київ: Видавничий дім «Слово», 2016. 472 с.

3. Бех І. Д. *Виховання особистості*: У 2 кн. Кн. 1: Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади: наук. видання. Київ: Либідь, 2003. 280 с.

4. *Прийняття дитиною цінностей: посібник* / Т. О. Піроженко, І. І. Карабаєва, С. О. Ладивір, Л. І. Соловійова та ін., за ред. Т. О. Піроженко. Київ: Видавничий Дім «Слово»,

2018. 240 с.

5. Ладивір С. О. *Виховання гуманних почуттів у дітей. Дитина замовляє розвиток / за наук. ред. Т. О. Піроженко. Тернопіль: Мандрівець, 2010. 168 с.*

6. *Реалії вибору дитиною соціально значущих цінностей: посібник / за ред. Т. О. Піроженко. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2017. 64 с.*

7. Ладивір С. О. Родинні джерела духовності. *Дошкільне виховання. 2012. № 5. С. 9-13.*

Цветкова Ганна Георгіївна, м. Київ,

ORCID 0000-0003-1556-4856

Войтюк Ірина Вікторівна, м. Київ

ORCID 0000-0002-7615-1812

КОРЕКЦІЯ МИСЛЕННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Розглянуто питання сутності та змісту корекції мислення дітей старшого дошкільного віку, що ускладнено тим, що у розумово відсталих дітей ураження мозку є поширеним, дифузним. З'ясовано, що, порушення мають тотальний характер: не тільки у пізнавальних процесах, а у емоційно-вольової сфері та у сфері формування особистості. Зроблено висновок, що корекція мислення дітей старшого дошкільного віку з порушенням інтелектуального розвитку – це цілеспрямоване корекційне, диференційоване навчання та виховання з психотерапевтичним ефектом, максимальна стимуляція усіх мисленнєвих операцій. Розкрито специфічні принципи та основні методи корекції.

Ключові слова: *дитина старшого дошкільного віку, мислення, порушення інтелектуального розвитку, інтелектуальний дефект, корекційне навчання і виховання дітей з порушенням інтелектуального розвитку*

The question of the essence and content of the correction of thinking of older preschool children is considered, which is complicated by the fact that brain-impaired children are widespread, diffuse. It is found that the violations have a total character: not only in cognitive processes, but in the emotional-volitional sphere and in the sphere of personality formation. It is concluded that the correction of thinking of older preschool children with impaired intellectual development is a purposeful correction, differentiated learning and education with psychotherapeutic effect, maximum stimulation of all mental operations. Specific principles and basic methods of correction are revealed.

Keywords: *preschool child, thinking, intellectual disabilities, intellectual defect, correctional education and upbringing of children with intellectual disabilities*

Діти з порушенням інтелектуального розвитку – найскладніша та дуже важка категорія дітей, що потребує інтеграції в сучасний освітній простір. У таких дітей, соціалізація та адаптація до життя відбувається дуже своєрідно. На думку сучасних психологів «...кожна така дитина потребує спеціальної програми й методики навчання, участі в навчальному процесі необхідних фахівців, зокрема дефектологів, та певної обережності у виборі форм інтеграції: